

MËSIMDHËNIA E HISTORISË MODERNE TË EUROPËS JUGLINDORE
Materiale Mësimore Plotësuese

Lufta e Dytë Botërore

Mësimdhënia e Historisë Moderne të Europës Juglindore. Materiale mësimore plotësuese. Redaktor për botimin në gjuhën shqipe: Helian Demiri

Titulli në origjinal: Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials, World War II (*Mësimdhënia e Historisë Moderne të Europës Juglindore, Materiale mësimore plotësuese, Lufta e Dytë Botërore*), Selanik, 2009

Përkthyen nga anglishtja: Danjela Shkalla, Lumnis Çela, Sonila Danaj, Ymer Leksi

Redaktor gjuhësor: Prof. Dr. Tomor Plangarica

Recensentë për botimin në gjuhën shqipe: Prof. Dr. Xhevat Lloshi, Prof. Dr. Remzi Përnaska

Faqosja dhe botimi: Shtypshkronja „Obod” ad Cetinje

Numri i kopjeve: 700

Ky botim është financuar nga Bashkimi European

The European Union's Instrument for
Pre-accession Assistance (IPA)

“The contents of this publication are the sole responsibility of the author and can in no way be taken to reflect the views of the European Union.”

Përmbajtja e këtyre librave është përgjegjësi vetëm e autorëve dhe nuk mund të thuhet se paraqet pikëpamjet e Bashkimit European

Raportues i CDRSEE-së në bordin drejtues të *Projekti i Historisë së Përbashkët*: Costa Carras

Drejtor ekzekutiv: Nenad Šebek

Drejtor i programeve: Corinna Noack-Aetopoulos

Koordinatorë të projektit: Antonis Hadjiyannakis, Zvezdana Kovač, Jenny Demetriou & Susan Nadeau Bustamante

Sponsorë për botimin në gjuhën shqipe:

THE PUBLICATIONS AND TEACHER TRAINING ACTIVITIES OF THE JOINT HISTORY PROJECT HAVE BEEN MADE POSSIBLE THROUGH THE KIND FINANCIAL BACKING OF THE FOLLOWING:

And with particular thanks
for the continued support of:

Copyright: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)

Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece

Tel.: +30 2310 960820-1; Fax: +30 2310 960822

e-mail: info@cdrsee.org, web: www.cdrsee.org

ISBN: 978-9928-133-01-4

MËSIMDHËNIA E HISTORISË MODERNE TË EUROPËS JUGLINDORE
M a t e r i a l e M ë s i m o r e P l o t ë s u e s e

LIBRI I PUNËS 4

Lufta e Dytë Botërore

Redaktor: KRESHIMIR ERDELJA

Redaktore e përgjithshme e serisë: KRISTINA KOULOURI

Redaktor për botimin në gjuhën shqipe: HELIAN DEMIRI

Botimi i dytë

Cetinë 2012

Pasqyra e Lëndës

Hyrje	13
Kronologjia	17
Harta 1: Lufta e Dytë Botërore, 1939-1942	28
KAPITULLI I: POLITIKAT	29
Ia. Udhëheqësit dhe ideologjitë	29
I-1. Ficroi Meklejni (Fitzroi MacLean), përfaqësuesi i Çurçillit tek partizanët, përshkruan J. B. Titon në vitin 1943	29
Fig. 1. Udhëheqësi i Lëvizjes Popullore Çlirimtare partizane, Josif Broz Titoja dhe komandanti i Ushtrisë Jugosllave në Atdhe (çetnikët), gjenerali Drazha Mihajloviçi	30
I-2. Përshkrim i personalitetit të Paveliçit nga fotografi i tij	31
Fig. 2. Ante Paveliçi	31
I-3. Përshkrim i Mehmet Shehut dhe Enver Hoxhës	32
I-4. Një spiun anglez përshkruan udhëheqësin e opozitës politike në Rumani – Juliu Maniu	32
I-5. Fjalimi i Metaksasit, drejtuar redaktorëve dhe botuesve të të gjitha gazetave greke (30 tetor 1940)	33
Fig. 3. Biletë lotarie për të mbledhur para për familjet e ushtarëve që luftonin në frontin shqiptar kundër italianëve, në vitet 1940-1941	33
I-6. Udhëzim i Hitlerit, nr. 26 (3 prill 1941)	34
I-7. Jon Antonesku rreth ‘problemit hebre’	34
I-8. Deklarata e mbretit Mihai, drejtuar popullit (23 gusht 1944)	35
I-9. “Rezoluta e Bujanit”: Rezoluta e dalë nga Konferenca e parë e Këshillit Nacional Çlirimtar për Kosovën dhe Rrafshin e Dugagjinit, mbajtur më 31 dhjetor 1943 dhe më 1 dhe 2 janar 1944	35
I-10. Rezolutë e Kuvendit Popullor Krahinor të Kosovës e Metohisë, korrik 1945	36
I-11. Ideologjia komuniste e LNÇ-së, e paraqitur nga Sejfulla Malëshova	38
I-12. Udhëzime për themelimin e Organizatës Popullore të Rinisë Malazeze, të lëshuara nga Këshilli Rajonal i Partisë Komuniste Jugosllave për Malin e Zi, Bokën dhe Sanxhankun, shtator 1941.	38
I-13. Trakt i shkruar nga Dega e Komitetit të Partisë Komuniste të Jugosllavisë për Maqedoninë, drejtuar popullit maqedonas	39
Ib. Ushtritë dhe ushtarët	40
I-14. Raport i amerikanëve mbi veprimtarinë e rezistencës shqiptare	40
I-15. Përfaqësuesit e Aleatëve në Ballkan përshkruajnë strategjitë e luftës guerrile në Shqipëri	40
I-16. Hermann Neubacher përshkruan politikën e ndjekur nga nazistët në zonën e Kosovës dhe Metohisë	41
I-17. Raporti i Sekretarit të Komitetit Rajonal të Partisë Komuniste Jugosllave për Kosovën dhe Metohinë drejtuar Komitetit Qendror për situatën ushtarake dhe politike dhe për situatën e organizimit të partisë në rajon, më 21 gusht 1942	42

I-18.	Përfaqësuesi ushtarak kroat në Sofje rreth situatës në Maqedoni	43
Fig. 4.	Zëvendësimi i ushtrisë gjermane me atë bullgare, pas pushtimit fashist të Maqedonisë Jugosllave (prill 1941)	43
I-19.	Deklaratë (trakt) e Frontit Nacional Çlirimtar (EAM) (Komiteti i Sterea Elladas)	43
I-20.	Deklaratë (trakt) e Bashkimit Demokratik Kombëtar Grek (EDES), 1943	43
Fig. 5.	Fotografi e partizanëve (burra dhe gra) të rezistencës së majtë në Greqi	45
I-21.	Proklamatë e Komitetit Krahinor të PKJ-së për Kosovën dhe Metohinë më 1 tetor 1941, drejtuar popujve të kësaj krahine në lidhje me luftën e përbashkët kundër okupatorit dhe shërbëtorëve të tij	45
I-22.	Vendim i komitetit krahinor të Partisë Komuniste Jugosllave për Malin e Zi, Bokën dhe Sanxhakun, për fillimin e një kryengritjeje të armatosur, 8 korrik 1941	46
I-23.	Kuvendi i Petrovdanit	46
I-24.	Deklarata e miratuar njëzëri në Kuvendin e Ditës së Shën Pjetrit	46
I-25.	Nga ditari i një komandanti partizan jugosllav	47
I-26.	Pjesë nga protokollin e takimit të D. Mihailloviçit me përfaqësuesit e komandës gjermane në Serbi, në fshatin Divçi	47
I-27.	Fragment nga udhëzimet e Drazha Mihailloviçit për majorin Gjorgje Lashiç dhe kapitenin Pavle Gjurishiç	47
Fig. 6.	Pllakat serb	48
I-28.	Betimi i pjesëmarrësve në Konferencën e Ostrogut, 8 shkurt 1942	
I-29.	Bashkëpunim midis ustashëve dhe çetnikëve	49
I-30.	Fillimet e lëvizjes në Bosnjë	49
I-31.	Krijimi i Divizionit eses [SS] "Hanxhar" në Bosnjë	50
I-32.	Fillimet e lëvizjes partizane në Kroaci	51
I-33.	Dëshmi për mënyrën si e përjetoi Ohri ardhjen e gjermanëve, italianëve, bullgarëve dhe partizanëve gjatë Luftës së Dytë Botërore	51
Fig. 7.	Boshnjakë në forcat ustashe	52
I-34.	Një fëmijë flet mbi rivalitetin mes grupimeve politike në Shqipëri	52
I-35.	Letërqarkore e Komitetit Qendror të LNÇ-së, drejtuar të gjitha këshillave rajonale në Shqipëri (datë 9 shtator 1943)	52
I-36.	"BRIGADAT SHQIPTARE NË KOSMET" – Artikull i Xhavid Nimanit në gazetën "Liria", nëntor 1944	53
I-37.	"U FORMUA BRIGADA E 4-t E KOSMETIT" – Artikull i Milan Miqkoviçit në gazetën "Liria", nëntor 1944	53
I-38.	Letra e Melihate Dedës dërguar Komitetit Krahinor të Partisë Komuniste të Jugosllavisë për Kosovën, dhjetor 1944	54
Ic. Marrëdhëniet me dy koalicionet dhe me shtetet fqinje		54
I-39.	Kronikë lajmesh për grushtin ushtarak të shtetit në Jugosllavi	54
I-40.	Raporti i kreut të rabinëve në Jugosllavi, mbi reagimin e popullit ndaj grushtit ushtarak të shtetit të 27 marsit 1941	54
Fig. 8.	27 mars 1941. Demonstrata kundër Forcave të Boshtit në Beograd	55
I-41.	Nga kujtimet e juristit të njohur bullgar, Konstantin Kacarov, gjatë vitit të parë të Luftës së Dytë Botërore	55
I-42.	Një gazetar i njohur bullgar, Danail Krapçevi, bën komente në lidhje me akuzat që iu bënë Bullgarisë ngaqë nuk organizoi qëndresë ndaj ushtrisë gjermane	56
I-43.	Daniel Krapçevi, komenton fitoren e shpejtë të Gjermanisë ndaj Jugosllavisë në prill të vitit 1941	56
Fig. 9.	Gazetë rumune: mbreti Mihai, gjenerali Antonesku, Musolini, Hitleri (1941)	57
Fig.10.	Gazetë rumune: mbreti Mihai dhe Stalini (1945)	57

I-44.	Fragment nga përkujtesa (18. 10. 1941) e kryeministrit të atëhershëm të qeverisë greke në Kajro, Cuderos, drejtuar britanikëve	57
I-45.	Mesazh i Ministrisë së Jashtme Britanike për ambasadorin britanik në Kajro (14 gusht 1944)	57
I-46.	Gjeneral-brigade Majersi, vlerëson ndikimin e qëndresës ndaj nazistëve, në kuadër të zhvillimit të përgjithshëm të luftës	58
Fig.11.	Miqësia midis ushtrisë rumune dhe Ushtrisë së Kuqe: oficerë në front (fotografi nga një gazetë rumune)	59
I-47.	Trajtimi i të burgosurve anglezë në Rumani (1944)	59
I-48.	Fragmente nga protokolli i bisedës ndërmjet J.B. Titos dhe U. Çurçillit në Napoli, 12 gusht 1944	59
I-49.	Urdhri i mbretit italian, Viktor Emanueli III, më 3 maj 1941, me anë të të cilit Italia anekson provincën e Lubjanës	60
I-50.	Një anekdotë e treguar nga arkeologu i famshëm bullgar, Ivan Venedikovi, rreth marrëdhënieve të tij me gjermanët në Maqedoni	60

Id. Organizatat fetare 61

I-51.	Deklaratë e kryepeshkopit të Janinës (Greqi), drejtuar të gjithë të krishterëve nën juridiksionin e tij (10 shtator 1943)	61
I-52.	Letër e kryepeshkopit Damaskinos dhe figurave të tjera të shquara greke, drejtuar Gunter von Altenburgut, ambasadorit gjerman në Greqi	61
I-53.	Kisha katolike e Shqipërisë mbi pushtimin italian	62
I-54.	Letër e shkruar nga një grup priftërinjsh ortodoksë malazez, 16 qershor 1942	
I-55.	Boshnjakët e Sarajevës rreth gjendjes në Bosnjë	63
I-56.	Klerikët islamikë dhe krijimi i divizionit SS boshnjak në vitin 1943	64
I-57.	Fjalimi i mbajtur në vitin 1942 nga patriarku rumun, Nikodimi	64
I-58.	Artikull në shtyp: Kishat motra. Një e ardhme e shkëlqyer për ortodoksinë, nga Mihai Burlacu	64
I-59.	Në manastirin e Ostrogut, më 23 prill 1941, Gestapoja gjermane arreston patriarkun Gavriilo	65
I-60.	Thirrja që Stepinaci i bën klerit katolik për të mbështetur Shtetin e Pavarur Kroat, 28 prill 1941	66
I-61.	Letër e Stepinacit dërguar Paveliçit, më 14 maj 1941	66
I-62.	Atë Zlatko Sviriči, mbi konvertimin e serbëve ortodoksë në katolikë	67

KAPITULLI II: Jeta në kohë lufte 69

Ila. Varfëria, pasiguria 69

II-1.	Shpërndarja e racionuar e bukës në Rumani gjatë luftës (1942)	69
II-2.	Shpërndarja e racionuar e bukës në Rumani gjatë luftës (1944)	69
Fig.12.	Shpërndarja e racionuar e bukës në Stamboll	70
II-3.	Një fshatar grek përshkruan pushtuesit italianë	70
II-4.	Diplomati bullgar, Ivan D. Stançov, përshkruan jetën e familjes së tij gjatë luftës	70
II-5.	Konsulli i përgjithshëm amerikan në Stamboll, mbi atmosferën e krijuar në Bullgari në shtator të vitit 1942	70
Fig.13.	Radhë njerëzish në një dyqan në Lubjanë në kohën e Luftës	71
Fig.14.	Radhë për të blerë mish në Zagreb	71
II-6.	Gazetarët serbë kërkojnë që tregtarët mashtrues të detyrohen të mbajnë shirita turpi	71
Fig.15.	Karikaturë turke	72
II-7.	Njerëzve në qytet u duhej të shitnin gjithçka që mund të shitnin	72
II-8.	Pasiguria e jetës gjatë Luftës në Shqipëri	72

II-9.	Qytetarët e Beogradit mbjellin perime	73
Fig.16.	Të vdekur prej urisë, gjatë dimrit tragjik të vitit 1941/1942 në Greqi	73
II-10.	Faik Oktei mbi taksën për kapitalin turk	73
II-11.	Rrëfimi që u përhap në popull në kohën e mbledhjes së taksës së pasurisë në Turqi	74
IIb. Civilët		74
II-12.	Autoritetet gjermane kërcënojnë banorët e Beogradit	74
Fig.17.	Afische propagandistike gjermane	75
II-13.	Vendim i Këshillit Nacional Çlirimtar të Beranesë, më datë 21 korrik 1941	75
II-14.	Puna gjatë periudhës së Luftës në Rumani	75
II-15.	Shërbimet Sekrete raportojnë në lidhje me pakënaqësitë e popullit për kushtet e jetesës në Rumani	76
Fig.18.	Stërvitje për mbrojtjen civile në sheshin Bajazid të Stambollit	77
II-16.	Përfaqësuesi ushtarak i Shtetit të Pavarur Kroat në Sofje raporton për situatën në Maqedoninë e Vardarit që qeverisej nga Bullgaria	77
II-17.	Gjendja në Maqedoni në vitin 1941, sipas Komitetit Rajonal të Partisë Komuniste Jugosllave	77
II-18.	Fjala e mbajtur nga Emin Duraku në këshillimin e Komitetit Krahinor të Partisë Komuniste Jugosllave për Kosovën dhe Metohinë, në shkurt 1942	78
II-19.	Dashuria në kohë lufte	78
IIc. Jeta e ushtarëve		79
II-20.	Odise Elitisi, fitues i çmimit Nobel për letërsinë në vitin 1979, përshkruan përvojën e një ushtari grek në frontin shqiptar	79
Fig.19.	Litografi ku paraqitet një luftëtar grek i lashtësisë nga Beteja e Maratonës, një luftëtar i Luftës Greke për Pavarësi, të vitit 1821 dhe një 'evzon' (luftëtar grek i kohëve moderne)	80
II-21.	Ditët e para të Ivan Shibli, në çetat partizane në Kroaci	80
II-22.	Ivan Shibli përshkruan gratë partizane	80
II-23.	Gratë në fshatrat e Grevenasë (Greqi) kërkojnë më tepër respekt dhe pjesëmarrje më të madhe në çështjet publike, pasi kishin marrë pjesë në lëvizjen e rezistencës	81
II-24.	Gratë e reja partizane (këngë nga një autor i panjohur maqedonas)	81
Fig.20.	Heroinat e vitit 1940	81
Fig.21.	Gazetat partizane: Gazeta xhepi për trupat e ndërlidhjes, Zadar (Kroaci), 1944	82
II-25.	Partizanët e paepur	82
II-26.	Denço Znepolski, komandant i shquar i forcave guerrile bullgare, flet për marrëdhëniet ndërmjet burrave dhe grave në njësinë e tij	82
II-27.	Beteja në Bërrylin e Donit – Stalingrad	83
II-28.	Neagu Djuvara, historian dhe diplomat i njohur, kujton periudhën kur mori pjesë në luftë, në Frontin Lindor	83
Fig.22.	Ata që i kënduan Luftës	84
II-29.	Ditari i Luftës i Fadil Hoxhës - <i>Kur pranvera vonohet</i> , Prishtinë 1980	84
II-30.	Vështirësitë që hasin luftëtarët për t'u përshtatur me jetën si qytetarë	85
Fig.23.	Pasqyrë e gazetave të botuara nga njësitë ushtarake maqedonase në Jugosllavi që nga viti 1944	85
II-31.	Gabimi i tmerrshëm	85
IId. Kultura dhe arsimi		86
II-32.	Rekomandime për mësuesit nga Inspektorati Rajonal i Shkollave në Manastir	86
Fig.24.	Shkolla partizane	87
II-33.	Statuti i Klubit qendror kulturor "Kliment Ohridski" në Maqedoni	87
II-34.	Qeveria e Antoneskut nxit kultin e heronjve	87

II-35.	Fragment nga një libër shkollor për arsimin fillor, botuar nga Fronti Nacional Çlirimtar (që udhëhiqej nga komunistët) në zonat e çliruara të Greqisë	88
Fig.25.	Ilia Beshkov: Pa një hapësirë për të jetuar, 1942	88
II-36.	Konsulli i përgjithshëm amerikan në Stamboll mbi propagandën që zhvillohet në shkollat bullgare	89
Fig.26.	Fotografi në një gazetë rumune: artikull mbi modën e veshjeve të grave (1942)	89
Fig.27.	Skenë nga filmi Pafajësi pa mbrojtje, i regjisorit Dragoljub Aleksić	89
II-37.	Ligji rumun për organizimin e arsimimit të hebrenjve	90
II-38.	Ndryshimet në programin mësimor në Shqipëri gjatë pushtimit italian	90
Fig.28.	Reklama filmash në kinematë e Beogradit në mes të shtatorit të vitit 1942	90
Fig.29.	Fëmijë duke hyrë në shkollën fillore "Hasan Prishtina"	91
II-39.	Jeta në qendrën rinore Italo Balbo, e ngritur në Shqipëri nga fashistët	91
Fig.30.	Skuadra kombëtare e futbollit e NDH-së (Shtetit të Pavarur Kroat)	91
Fig.31.	Reportazh në një gazetë rumune, që bën fjalë për një ndeshje futbollit ndërmjet Rumanisë dhe Kroacisë në vitin 1942	92
II-40.	Ministria e Arsimit Kombëtar të Rumanisë ndalon hartat që mund t'i kujtojnë popullit pushtimin sovjetik të vitit 1940	92
II-41.	Pastrimi i gjuhës që donte të arrinte Paveliçi	92

KAPITULLI III: Tmerret e Luftës

95

IIIa. Vija e Frontit

95

III-1.	Ligji ushtarak që zbatohet nga partizanët shqiptarë	95
III-2.	Letra e komandantit të shtabit suprem të UNÇ-së e datës 22 janar 1944, dërguar misionit të aleatëve në lidhje me shtrirjen dhe armatimet e forcave armike	96
III-3.	Letra e komisarit politik të shtabit suprem të UNÇ-së dhe Kk të Kosmetit e datës 14 prill 1944, mbi përmbajtjen e raportit lidhur me gjendjen politiko-ushtarake në regjion drejtuar sekretarit të komitetit krahinor të PKJ-së	96
III-4.	Trajtimi i robërve nga nacionalistët shqiptarë	97
Fig.32.	Divizioni i katërt partizan në malet e Malit të Zi, 1944	97
Fig.33.	Ushtarë rumunë mbi deve në Betejat e Kaukazit	97

IIIb. Krimet

98

III-5.	Njoftime, drejtuar popullit grek nga ana e komandantëve të ushtrisë gjermane në Greqi (1943)	98
III-6.	Pamflet gjerman (tetor 1943), pas raprezaljeve të para masive në Greqi	98
III-7.	Urdhri i Hitlerit (shtator 1941), në lidhje me qëndrimin e ushtrisë në territoret e pushtuara në Europën Juglindore	98
Fig.34.	Raprezalje nga ana e ushtrisë gjermane në Greqi (fotografi e ekzekutimeve në masë në Agrinio, 1943)	99
III-8.	Mizoritë gjermane gjatë pushtimit të Shqipërisë	99
III-9.	Mizoritë italiane në Slloveni	99
Fig.35.	Fotografi të fshatrave të djegur dhe të shkatërruar gjatë raprezaljeve	100
III-10.	Fragment nga intervista me Cveto Kobalin	100
Fig.36.	Faqja e parë e pamfletit mbi Mauthausenin.	101
III-11.	Një letër drejtuar Hitlerit	101
III-12.	Masat e marra nga gjermanët, si përgjigje ndaj kryengritjes në Serbi	102
III-13.	Masakra ndaj civilëve në Kragujevac	102
III-14.	Raport partizan rreth veprimeve të italianëve dhe çetnikëve në zonën e Likas, gjatë verës dhe vjeshtës së vitit 1942	103
III-15.	Krimet e çetnikëve kundër myslimanëve në Sanxhak, shkurt 1943	103

III-16.	Torturat e tmerrshme të kryera nga ustashët në burgjet e Sarajevës	104
Fig.37.	Fotografi e sheshit kryesor në Beograd, më 17 gusht 1941	104
III-17.	Raport për gjendjen e romëve në Transnistria	104
Fig.38.	Afise me emrat e pengjeve të vrarë në pjesën e Sllovenisë së pushtuar nga gjermanët	105
III-18.	Jeta në kampin e përqendrimit Stara Gradishka..	105
III-19.	Letër dërguar familjarëve nga kampi i përqendrimit “Stara Gradishka”	105
III-20.	Një ushtar ustash përshkruan veprimet e tij mizore	106
III-21.	Krimet e partizanëve në Bleiburg	106
III-22.	Titoja flet për krimet e partizanëve	106
Fig.39.	Viktimat (pikturë vaji nga Vladimir Filakovaci, Zagreb, 1943)	106
III-c. Holokausti		108
III-23.	Pjesë nga Ligji Bullgar për Mbrojtjen e Kombit	108
III-24.	Deputetët bullgarë protestojnë ndaj dëbimit të hebrenjve	109
III-25.	Urdhër i lëshuar nga Komanda Ushtarake, Beograd	109
III-26.	Jon Antonesku dënon masakrat në Jashi	109
Fig.40.	Karikaturë turke	110
Fig.41.	Karikaturë turke	111
III-27.	Kampi i përqendrimit Sajmishte, Beograd	111
Fig.42.	Një vajzë e panjohur që pret të dërgohet në internim (pranë Celjes në Slloveni)	112
III-28.	Vuajtjet e një vajze të vogël hebre nga Sarajeva	112
III-29.	Masa kundër hebrenjve në Greqi	112
III-30.	Fragment nga kujtimet e një hebreu grek në Selanik (1941-43)	113
Fig.43.	Kampi i përqendrimit i Beogradit në Banjica	114
Fig.44.	Kampi i përqendrimit Ushtica, 1942	114
III-31.	Letër dërguar zyrës së Paveliçit nga Rozalia Kremer	114
Fig.45.	Faqja e parë e një katalogu nga ekspozita kundër hebrenjve në Zagreb, 1942	115
KAPITULLI IV: Solidariteti njerëzor		117
IV-1.	Bashkëbisedim midis një partizani dhe një ustashi	117
Fig.46.	Njoftim në një gazetë rumune: Ndhmoni jetimët	118
IV-2.	Festimi i ditës së emrit në një kamp përqendrimi	118
IV-3.	Letra e intelektualëve drejtuar J. Antoneskut (prill 1944)	119
IV-4.	Fragment nga një letër e kryeministrit grek (7 tetor 1943), drejtuar autoriteteve gjermane	120
IV-5.	George Enesku përpiket të mbrojtë romët	120
IV-6.	Memorandum i një grupi berberësh dhe parukierësh bullgarë drejtuar ministrave lidhur me Ligjin për Mbrojtjen e Kombit	120
IV-7.	Ndihma dhe mbështetja turke dhënë Greqisë	121
IV-8.	Ambasadori turk shpëton hebrenjtë turq në Marsejë, Francë	121
IV-9.	Pjesë nga ditari i një ushtari bullgar në Trakinë Perëndimore	122
IV-10.	Marrëdhëniet midis ushtarëve rumunë, të burgosurve rusë dhe komunitetit bullgar në Rumani gjatë Luftës së Dytë Botërore	123
IV-11.	Një hebre grek përshkruan ndihmën që i dhanë atij dhe familjes së tij grekët ortodoksë	123
Fig.47.	Hebrenj turq që qëndrojnë përpara konsullatës turke në Paris, në vitin 1943, për të marrë pasaporta dhe viza për t'u kthyer në Turqi	124

IV-12.	Trajtimi njerëzor që u bëhet hebrenjve nga ana e zyrtarëve rumunë	124
IV-13.	Një oficer gjerman shpëton një diplomat bullgar nga Gestapoja në Bullgari	125
Fig.48.	Spitali i fshehtë partizan "Franja", pranë Cerknos në Slloveni	125
IV-14.	Alfonz Baroni, përfaqësues i fabrikës së karamelleve dhe çokollatave "Bashkimi", i drejtohet policisë së ustashëve (9 korrik 1941)	126
Fig.49.	Letër anonime nga një qytetar i Beogradit, drejtuar komandantit ushtarak gjerman në Serbi	126
KAPITULLI V: Pasojat		127
Va. Humbjet dhe viktimat e luftës		127
V-1.	Në Konferencën e Paqes në Paris, Enver Hoxha flet për të vrarët dhe dëmet materiale që pësoi Shqipëria	127
Fig.50.	17 nëntor 1944	127
V-2.	Një gazetar zviceran përshkruan shkatërrimin e Podgoricës	127
<i>Tabelat</i>		
	1. Numri i të vrarëve në Jugosllavi sipas kombësisë	128
	2. Humbjet që pësoi Greqia gjatë Luftës së Dytë Botërore	128
	3. Humbjet e anijeve tregtare greke gjatë Luftës së Dytë Botërore	129
Vb. Shpërnguljet gjatë dhe pas Luftës		130
<i>Tabelat 4. Emigracioni në Malin e Zi 1941-1945</i>		130
V-3.	Raport gjerman mbi dëbimin në masë të sllovenëve	130
V-4.	Raport i komisionerit të lartë të provincës së Lubjanës, 24 gusht 1942, mbi programin e veprimeve në rajon	131
Fig.51.	Refugjatë të ardhur nga Bosnja në Serbi, 1941	131
V-5.	Persekutimi i pakicave gjermane në Rumani pas Luftës	132
V-6.	Uinston Çurçill, mbi internimin e qytetarëve rumunë me origjinë gjermane në Rusi	132
Fig.52.	Kthimi i Gardës Kombëtare Sllovene (Domobranci) në qershor të vitit 1945	133
Vc. Ndryshimet në sistemet politike		134
V-7.	Oferta e U. Çurçillit për një marrëveshje me "përqindje"	134
Fig.53.	Populli i Athinës feston mbërritjen e ushtrisë britanike pas çlirimit	134
V-8.	Forcimi i autoriteteve të Lëvizjes Nacional Çlirimtare në Bosnjë dhe Hercegovinë	134
V-9.	Largimi i ustashëve dhe mbërritja e partizanëve në Zagreb	135
Fig.54.	Hyrja e partizanëve në Zagreb, më 8 maj 1945	135
Fig.55.	Mitingu në sheshin "Ban Jelačić" në Zagreb, në maj të vitit 1945, pasi partizanët morën pushtetin	135
V-10.	Fragment nga raporti i mbajtur në një nga mbledhjet e Partisë së Punës Bullgare (Komuniste), ku vihet në dyshim gjykimi i anëtarëve të regjimit të kaluar	136
V-11.	Raporti i ministrit të Drejtësisë, lidhur me numrin e njerëzve të dënuar nga Gjykata e Popullit në Bullgari	136
V-12.	Memorandum i Britanisë, lidhur me gjyqet dhe zbatimin e vendimeve ndaj të ashtuquajturve kriminelë luftime në vendet e çliruara dhe satelite	136
Fig.56.	Udhëheqësve ushtarakë, politikë dhe shtetërorë maqedonas u bëhet një pritje e ngrohtë në Shkupin e çliruar, (13 nëntor 1944)	137
V-13.	Pushtimi i Bullgarisë nga Ushtria e Kuqe dhe marrja e pushtetit nga Fronti për Atdheun	137
Fig.57.	Populli i Beogradit mirëpret ushtrinë bullgare	137

KAPITULLI VI: Kujtimet e Luftës	139
VI-1. Intervistë e Jozhe Pozharit, jetim i Luftës së Dytë Botërore (i lindur në vitin 1932 në Slloveni)	139
VI-2. Fragment nga romani gjysmëbiografik i Fikret Demiragut	139
VI-3. Komandanti partizan bullgar Denço Znepolski rrëfen se si u rishkrua, pas Luftës së Dytë Botërore, historia e rezistencës	140
Fig.58. Afresk i punuar nga Borko Lazeski	140
Fig.59. Skenë nga filmi <i>Republika Uzhice</i>	140
VI-4. Gjenerali Ctin Sanatesku flet rreth informimit “publik”, që nuk është në përputhje me realitetin në vijën e frontit	141
Fig.60. Gjorgje Andrejeviç-Kun (1904-1964), <i>Pushkatimi</i> , 1943	141
VI-5. Në tregimin e saj të shkurtër, <i>Takimi</i> , Andjelka Martiçi përshkruan një djalë që kërkon të atin partizan	141
VI-6. <i>I Arratisuri</i> – këngë e shkruar nga lakovos Kambanellisi	142
VI-7. Ivlin Uofi [Evelin Waugh] përshkruan sulmin partizan (shkëputur nga pjesa e fundit e trilogjisë së tij mbi luftën, <i>Shpata e Nderit</i>)	142
Fig.61. Poster nga filmi grek <i>Tradhtia</i> , 1964	143
Fig.62. Poster nga filmi grek <i>Thanas, ç'bëre gjatë luftës?</i> , 1971	144
VI-8. Romani i parë i Dobrica Çosiçit, <i>Dielli është larg</i>	144
Fig.63. Pikturë nga Guri Madhi, ku paraqitet sulmi partizan ndaj trupave gjermane	145
Fig.64. Pikturë e Fatmir Haxhiut, e cila paraqet një episod beteje gjatë Luftës së Dytë Botërore	145
VI-9. Marin Preda përshkruan një ngjarje nga këndvështrimi i një ushtari	146
Fig.65. Një pjesë e pllakatit komik <i>Ekspres ballkanas</i> , nga Branislav Keraci dhe Branko Plavshiqi, bazuar në skenarin e Gordan Mihiçit.	146
VI-10. Atmosfera në burgun e Kolashinit	147
VI-11. Pjesë nga romani <i>Duhani</i> i Dimitar Dimovit	147
VI-12. Një qipriot turk, Qemal Rexhep Susuzlui, rrëfen ditët e burgut që i kaloi me një udhëheqës qipriot grek, Glafkos Kleridesin	148
Fig.66. Skenë nga filmi shqiptar <i>Kur zbardhi një ditë</i>	149
VI-13. “ <i>Vëllai im Ramiz</i> ”, poezi kushtuar Ramiz Sadikut dhe Boro Bukmiroviçit	149
Tabela: Festat kombëtare që lidhen me Luftën e Dytë Botërore	150
Harta 2: Europa Juglindore pas Luftës së Dytë Botërore	151
Bibliografia	153

Sipas historianit Mark Mazouer, “asnjë ngjarje tjetër nuk ka qenë më e rëndësishme në zhvillimin e Europës së shekullit të njëzetë [sesa Lufta e Dytë Botërore]... kjo qe një luftë për të ardhmen shoqërore dhe politike të vetë kontinentit... Ne s’mund të mëtojmë që ta kuptojmë rrjedhën e mëvonshme të historisë europiane, pa trajtuar këtë ngjarje tepër të madhe dhe pa u përpjekur të përcaktojmë pasojat e saj shoqërore dhe politike. Vitet e pushtimit nazist, të pasuara nga kaosi që karakterizoi periudhën e pasluftës, përveç lidhjeve midis njerëzve, shkatërruan shtëpi dhe komunitete, dhe në shumë raste, shkulën vetë themelet e shoqërisë.”

Megjithëse historianët vlerësojnë një numër jo të vogël faktorësh si shkaqe për fillimin e Luftës së Dytë Botërore, e konkretisht: qysh pas Luftës së Parë Botërore, popullsitë e vendeve që u mundën mendonin se ishin trajtuar në mënyrë të padrejtë nga fituesit, demokracia në shumë vende të Europës ishte e brishtë dhe kriza ekonomike ndërkombëtare e viteve ‘30-të goditi ashpër kontinentin, por përsëri, pothuajse të gjithë historianët, si shkakun kryesor për fillimin e Luftës së Dytë Botërore konsiderojnë politikën agresive imperialiste të Gjermanisë naziste, Italisë fashiste dhe Japonisë.

Burimet historike në këtë përmbledhje janë përzgjedhur, duke u bazuar në parametra të përcaktuar gjeografikë dhe mbulojnë rajonin e Europës Juglindore. Ndryshe nga Musolini, në planet e të cilit territoret e Ballkanit konsideroheshin si pjesë kryesore për zgjerimin e Perandorisë Italiane (ushtria italiane pushtoi Shqipërinë në vitin 1939, dhe Greqinë në fund të vitit 1940), Hitleri nuk e kishte këtë rajon në listën e tij të përparësive, të paktën jo aq sa të angazhonte fuqimisht atje ushtrinë gjermane. Duke pasur parasysh planet e mëdha naziste për zgjerim territorial në Lindje dhe pushtimin e territoreve më të mëdha, një operacion ushtarak në Juglindje të Europës do të thoshte shpenzime të panevojshme në njerëz dhe burime. Trysnia diplomatike ndaj vendeve tashmë të frikësuara prej forcës së *Blitzkriegut* gjerman do të ishte e mjaftueshme për të siguruar epërsinë dhe hegjemoninë gjermane, si dhe bashkëpunimin e tyre. Fillimisht dukej se ngjarjet po ecnin në këtë drejtim: kontrolli gjerman u vendos mbi burimet hungareze dhe rumune nëpërmjet trysnisë diplomatike, ndërsa Bullgaria dhe Jugosllavia hynë në “Paktin Tripalësh” në fillim të vitit 1941. Udhëheqja politike, rihapja e hesapeve të vjetra nga ultranacionalistët dhe frika prej luftës ose dhe frika nga komunizmi i çoi vendet e Ballkanit të ndryshonin pozicionin e tyre nga ai asnjans në pronazist.

Shqipëria iu la Italisë dhe Greqia, më në fund, u vu nën kontrollin nazist. Operacionet ushtarake të Hitlerit në Ballkan qenë të pashmangshme, pasi Musolini dështoi në përpjekjen për të nënshtruar Greqinë dhe Britania vendosi të çonte atje trupat e saj. Kur forcat e armatosura organizuan një grusht shteti të suksesshëm për rrëzimin e qeverisë në Beograd, e cila pak ditë më parë kishte nënshkruar hyrjen e Jugosllavisë në Paktin Tripalësh, Hitleri urdhëroi Vermahtin të pushtonte Jugosllavinë, gjithashtu dhe Greqinë. Njëkohësisht, madje edhe pak përpara këtij grushti shteti, një pjesë e popullsisë ishte shprehur e pakënaqur ndaj përgatitjeve të Jugosllavisë për të hyrë në Paktin Tripalësh dhe kur kjo u bë realitet, nisën demonstratat publike. Këto ngjarje patën një rëndësi simbolike, por edhe morale, sepse ato qenë shembulli i parë i kundërshtimit publik ndaj vendimit të qeverisë për t’u bashkuar me Paktin Tripalësh. Përveç rëndësisë morale dhe simbolike të shprehjes së opinionit publik, këto ngjarje të pazakonta patën edhe pasojat ushtarake: sipas disa historianëve, vendimi i Hitlerit për të sulmuar Europën Juglindore ishte një kundërveprim nervoz ndaj këtyre akteve. Në një farë mase, ky kundërveprim ndryshoi drejtimin e Luftës së Dytë Botërore, sepse sulmi nazist ndaj Bashkimit Sovjetik u shty për më vonë. Në këtë rast, mund të ngremë një pyetje hipotetike: Ç’rrjedhë do të kishte marrë lufta, nëse trupat gjermane do të kishin hyrë në Moskë në shtator dhe jo në nëntor të vitit 1941?

Aty nga mesi i vitit 1941, të gjitha shtetet e Ballkanit, përveç Turqisë, ishin nën sundimin nazist ose ishin aleate të nazistëve. Jugosllavia ishte e ndarë: Kroacia (me Bosnjën dhe Hercegovinën si krahina të saj) u

kthye në një shtet kukull në duart e Forcave të Boshtit, ndërkohë që pjesa tjetër e vendit ishte ndarë në zona të pushtuara nga Italia, Gjermania, Hungaria dhe Bullgaria. Gjithashtu edhe Greqia ishte e ndarë në tri zona të pushtuara nga Italia, Gjermania dhe Bullgaria. Turqia u përpoq të ruante asnjësinë, megjithëse *Traktati i Paqes* midis Turqisë dhe Gjermanisë, nënshkruar në qershor të vitit 1941, mund të interpretohet si një hap drejt afrimit me Forcat e Boshtit.

Bindjet raciste të Hitlerit dhe ideja e industrializimit të vrasjeve në masë sollën vdekjen e 5-6 milion hebrenjve në Europë, deri në përfundim të luftës. Gjithashtu, nga politikat raciste të Hitlerit u ndikuan edhe grupe të tjera etnike, siç ishin romët dhe sllavët, por natyra sistematike e asaj që ai e quajti "Zgjidhja përfundimtare" kishte të bënte me "Problemin hebre". Prandaj ky është një rast i veçantë, i cili ia vlen të studiohet veçmas. Në Ballkan, ashtu si edhe në vende të tjera të Europës, pushtimi nazist nxori në dukje dhe shfrytëzoi qëllimisht tensionet që zienin midis grupeve të ndryshme etnike dhe u dha mundësinë disa minoriteteve të hakmerreshin ndaj shtypjes që u ishte bërë, ose "të ndreqnin" padrejtësitë. Kështu për shembull, Shteti i Pavarur Kroat, i cili fitoi pavarësinë si një shtet kukull në duart e Forcave të Boshtit, dhe që drejtohej nga një parti ultranacionaliste, nga ustashët, persekutoi serbët dhe hebrenjtë. Kjo dukuri nuk ishte karakteristike e një zone të vetme; edhe në vende të tjera, grupimet ultranacionaliste nisën programe për ndryshime të thella demografike. Nazistët dhe mbështetja që ata patën në Ballkan, sollën një transformim të përbërjes etnike të rajonit. Popullsia çifute ra nga 856 000 në vitin 1930, në më pak se

50 000 në vitin 1950. Pas luftës, qindra mijëra njerëz me etni gjermane u dëbuan nga Jugosllavia dhe u shpërngulën nga Rumania, ndërsa sllavët dhe shqiptarët u shpërngulën nga Greqia Veriore.

Në fund të viteve '30-të, diktaturat e djathta i kishin zëvendësuar qeveritë demokratike kudo në Ballkan dhe partitë komuniste u ndaluan. Por diktaturat në Ballkan ndryshonin nga regjimet fashiste, sepse në këtë rajon partitë populiste nuk mbijetuan, ndoshta me përjashtim të lëvizjes së vetme popullore me pikëpamje fashiste në rajon, ajo e Kodreanut në Rumani. Tronditja shkatërrimtare nga lufta totale dhe largimi i disa krerëve të shtetit në mërgim zhdukën elitën politike të paraluftës. Pushtimi nazist e shtoi pamundësinë e shtetit për të mbrojtur civilët nga dhuna, nga kequshqyerja dhe mungesa e çdo gjëje. Trauma e shkaktuar nga jeta në një regjim dhune të paparë dhe sistematik, bashkë me vuajtjet e mëdha dhe shkatërrimin që goditi civilët për një periudhë gjashtëvjeçare, i transformuan thellë të gjitha shoqëritë europiane, por veçanërisht shoqëritë e vendeve të Europës Juglindore, ku politika naziste e konfiskimeve dhe raprezaljeve krijoi një atmosferë tmerrri. Në këto kushte, uria dhe terrori bënë fillimisht që shumë njerëz të hidheshin në luftë kundër nazizmit, por më vonë, këto veprime spontane fituan edhe mbështetje ideologjike dhe politike. Përveç rëndësisë së tyre ushtarake (megjithëse kjo ishte e ndryshme nga njëri vend në tjetrin), lëvizjet e rezistencës patën ndikim të madh politik dhe moral. Shumica e këtyre lëvizjeve synonte një shoqëri të re në botën e pasluftës, ku do të mbizotëronin barazia dhe virtytet morale; për më tepër, qëllimi i tyre ishte një ndarje më e drejtë e pasurisë. Megjithatë, lëvizjet e rezistencës ishin të përçara dhe në kushtet e pasigurisë dhe çoroditjes ideologjike të shkaktuara nga lufta, nisën përplasjet ndërmjet grupimeve, që shpesh çuan deri në luftë civile. Ndërkohë që lëvizjet e rezistencës pas vitit 1943 u intensifikuan, ato nxitën raprezalje nga milicia kolaboracioniste, duke filluar kështu, në shumë shtete, një lloj tjetër lufte civile. Sidoqoftë, në vitin 1944, lëvizjet masive të rezistencës, të mbizotëruara nga komunistët, dukej se ishin gati të merrnin pushtetin në shumë vende të rajonit kur nazistët të tërhiqeshin.

Megjithatë, fuqitë jashtë Europës Juglindore po punonin për qëllimet e tyre, dhe pavarësisht nga fuqizimi i rezistencës, kishin plane të tjera, që nuk merrnin parasysh vetëvendosjen e shteteve ose popujve të Ballkanit. Në tetor të vitit 1944, kur këto lëvizje ishin gati për të marrë pushtetin, Çurçilli dhe Stalini ranë në një mendje për sferat e ndikimit në Europën Juglindore pas luftës: Greqia do të vendosej nën kontrollin britanik; pjesa tjetër, me përjashtim të Jugosllavisë, për të cilën marrëveshja ishte 50 me 50, do t'i lihej Bashkimit Sovjetik. Pas një lufte të gjatë civile, komunistët grekë, më në fund, u mposhtën (1946-49). Në Jugosllavi dhe në Shqipëri partizanët komunistë morën menjëherë pushtetin. Bullgaria dhe Rumania u pushtuan nga trupat sovjetike, të cilat sollën në pushtet regjime komuniste. Në fund të viteve 40-të, ndarja

e Europës në dy zona influence kishte përfunduar dhe armiqësitë e periudhës së Luftës u transformuan nën trysninë e Luftës së Ftohtë.

Nga këndvështrimi i sotëm është e qartë që Lufta e Dytë Botërore ishte shumë më tepër sesa një varg betejash dhe negociatash diplomatike (megjithëse fatkeqësisht kjo është përshtypja kryesore dhe ndonjëherë e vetme që nxënësit krijojnë nga librat shkollorë). Përveç karakterit ushtarak, Lufta e Dytë Botërore shfaqti edhe konflikte fetare, etnike dhe racore. Siç e përmendëm më lart, në disa shtete u kthye në luftë civile - konflikte midis disa lëvizjeve të rezistencës dhe gjithashtu, ndërmjet lëvizjeve të rezistencës dhe forcave kolaboracioniste, veprimet e të cilave shpesh herë ia kalonin egërsisë naziste. Shembuj të tillë gjenden në historinë e Europës Juglindore të kësaj periudhe, dhe si rrjedhojë janë përfshirë edhe në këtë përmbledhje me burime historike. Sidoqoftë, kjo nuk do të thotë që mund të harrojmë, qoftë edhe për një sekondë të vetme, se cilët ishin keqbërësit kryesorë, siç nuk mund t'i lejojmë ta mohojnë përgjegjësinë për të keqen që u shkaktuan kombeve dhe popujve të Ballkanit. Përgjegjësia që ka nazizmi për fillimin e luftës dhe pasojat e saj, nuk mund të zvogëlohen, dhe s'bëhet fjalë që të vihen në dyshim. Megjithatë, duke pasur parasysh karakterin kriminal të regjimit nazist që nisi luftën, mbetet fakt që elita politike në shumë vende u priir drejt nazizmit. Është e qartë se shumë veta nga radhët e kësaj elite shfrytëzuan mundësinë (nën mbrojtjen e Hitlerit) të zgjidhnin disa kontradikta të vjetra me fqinjët e tyre, të rishikonin vendimet e Versajës, të hiqnin qafe minoritetet e "bezdisshme", ose të zgjeronin tokat e tyre dhe të shtonin pasuritë vetjake. Kuptohet që kjo elitë nuk u krijua nga hiçi, as nuk u zhvillua në një vakuum a zbrazëti politike. Në shumicën e vendeve të rajonit kishte simpatizues të shpallur dhe të fshehtë të nazizmit që, në një farë mase, ishin të një mendjeje me ideologjinë naziste ose kishin një prirje të fshehtë drejt filozofive të ndarjes racore. Kur një shtet bashkohej me Paktin Tripalësh ose pushtohej nga nazifashistët, këtyre simpatizantëve u jepej mundësia që të tregonin besnikërinë dhe përkrahjen e tyre për ideologjinë naziste. Kjo përkrahje e palëkundur i hapi rrugën nazizmit dhe kontribuoi për krimet që pasuan.

Qëllimi ynë është që t'u paraqesim nxënësve një panoramë sa më të larmishme të Luftës së Dytë Botërore. Për këtë arsye, një numër relativisht i vogël burimesh në këtë Libër pune kanë të bëjnë me veprimet luftarake. Zgjedhëm këtë qasje jo për të zvogëluar rëndësinë ushtarake që patën lëvizjet e rezistencës në Europën Juglindore, as kontributin e madh që rajoni dha në rrëzimin e fashizmit dhe nazizmit; qëllimi ishte që të hidhnim dritë, qoftë edhe pjesërisht, në aspektet e luftës të cilat në librat shkollorë trajtohen më pak dhe për të plotësuar dëshirat e sugjerimet e mësuesve që t'i përdorin në klasat e tyre. Është e ditur tashmë, se në shumicën e teksteve shkollorë në Europën Juglindore, i jepet përparësi historisë politike dhe kështu ndodh edhe në rastin e Luftës së Dytë Botërore. Aspekte të tjera, që të paktën janë njëlloj të rëndësishme dhe padyshim më interesante për nxënësit, për shembull, jeta e përditshme, statusi i grave dhe fëmijëve, jeta kulturore, pasqyrimi i luftës në letërsi dhe degë të tjera të artit, dashuria në kohë lufte e kështu me radhë, në shumicën e rasteve mënjahohen ose mund të gjenden vetëm pak gjurmë të tyre në tekstet shkollorë.

Kjo përmbledhje përmban burime nga 11 vende të Europës Juglindore dhe kjo gjë ka përparësitë dhe dobësitë a mangësitë e veta. Përparësia kryesore e kësaj përmbledhjeje me burime historike ka të bëjë me faktin se ajo u mundëson nxënësve të marrin njohuri nga këndvështrime të ndryshme për periudhën historike në fjalë. Trajtimi i një periudhe historike, në këtë rast i Luftës së Dytë Botërore, nga dy ose më tepër këndvështrime nuk është vetëm interesant, por, gjithashtu, tepër i dobishëm: nxënësve u jepet mundësia të lexojnë dhe analizojnë se si i njëjti problem a proces, apo e njëjta ngjarje shihet/shihej nga fqinjët e rajonit.

Në shumë raste, nëpërmjet shqyrtimit të burimeve, nxënësit do të gjejnë ngjashmëri jo të pakta, si varfërinë, urinë, pasigurinë dhe vuajtjet e shumta që karakterizuan këtë periudhë në të gjithë Europën Juglindore. Nga ana tjetër, ata do të ndeshen me disa burime kontradiktore, të cilat e trajtojnë të njëjtin problem nga këndvështrime krejt të ndryshme, ose që e trajtojnë të njëjtin problem nga një tjetër këndvështrim, në përfaqje me interpretimin që bëhet në tekstet e tyre shkollorë. Në këto raste, sugjerojmë

se nuk është e nevojshme t'u kërkohet nxënësve të gjykojnë se cili burim është i saktë, i vërtetë ose më afër së vërtetës. Është e mjaftueshme që nxënësit të jenë në dijeni të ekzistencës së tyre, pra, që të ndërgjegjësohen se disa ngjarje dhe procese historike nuk janë aq të thjeshta sa paraqiten në tekstet e tyre shkollore. Konkretisht, në disa vende (ose në shumicën e vendeve të Europës Juglindore), mësimdhënia e Historisë (dhe si rezultat, edhe tekstet e Historisë që bartin këtë koncept) është e bazuar në të "vërtetën e vetme"; pra, ky është një përjashtim, sepse nxënësit do të ndeshen me burime kontradiktore. Duke pasur parasysh këtë fakt, jemi të ndërgjegjshëm se për ata mësues dhe nxënës, të cilët nuk janë mësuar të gjejnë në tekstet e tyre shkollore ose në mësimdhënien e Historisë në përgjithësi burime kontradiktore që kundërshtojnë njëri-tjetrin, kjo përmbledhje burimore, e bazuar në qasjen nga shumë këndvështrime, mund të shkaktojë një farë çorientimi, madje edhe mospranimi. Megjithatë, ne jemi të mendimit se me një trajtim nga disa këndvështrime, mund të kuptohet e mësohet historia e vërtetë dhe me cilësi të lartë; në rast të kundërt, ajo kthehet thjesht në mësim datash përmendsh.

Nga ana tjetër, përmbledhja e burimeve, e konceptuar në këtë mënyrë, ka një të metë të ndjeshme. Duke pasur parasysh faktin që në këtë përmbledhje të kufizuar përfshihen materiale dokumentare dhe pamore nga 11 vende të Europës Juglindore, është e qartë se ajo nuk mund të bëjë një pasqyrim të plotë të Luftës së Dytë Botërore në këtë rajon – kjo do të ishte tepër ambicioze për t'u pretenduar. Qysh në fillim të këtij projekti, e kemi patur parasysh këtë fakt, prandaj ishte e nevojshme që të bëhej një përzgjedhje e temave, p.sh., të zgjidhnim vetëm disa nga aspektet e shumta të Luftës së Dytë Botërore, ndërkohë që disa të tjera, megjithëse jo më pak të rëndësishme, mund të mos jenë përmendur. Përveç përzgjedhjes së temave që trajtohen më pak në tekstet shkollore, kriteri tjetër i ndjekur në përzgjedhjen e burimeve ishte ai metodologjik: ne u përpoqëm të përfshinim sa më shumë që të ishte e mundur burime, të cilat mund të shkaktonin një farë kundërveprimi emocional tek nxënësit (zemërim, tronditje, simpati, admirim, të qeshura...). Fatet e njerëzve të thjeshtë - tragjike, heroike, komike - shpesh na japin një paraqitje më të mirë, më jetësore të kohës së luftës, sesa shpalljet, deklaratat politike ose raportet diplomatike (sigurisht që nuk kemi si qëllim t'u ulim atyre vlerat që kanë, prandaj edhe ato janë përfshirë në këtë përmbledhje).

Me pak fjalë, qëllimi ynë është t'u japim nxënësve dhe kolegëve tanë mësues një paraqitje disi të ndryshme, nga shumë këndvështrime, të kësaj periudhe të zymtë të historisë sonë dhe shpresojmë që kjo përmbledhje me burime parësore, do të ndihmojë për ta kuptuar më mirë këtë kohë. Pavarësisht nga tejdukshmëria dhe thjeshtësia e ngjarjeve të Luftës së Dytë Botërore (të paktën, kur bëhet fjalë për aspektin moral, si për shembull, për dallimin e qartë midis së mirës dhe së keqes), në disa vende të Europës Juglindore ngrihen artificialisht disa dyshime rreth kësaj çështjeje, bazuar në faktin se në shumicën e lëvizjeve të rezistencës, rolin udhëheqës e patën komunistët. Përveç kësaj, në historinë botërore dhe europiane, në këndvështrimin perëndimor, roli i Europës Juglindore në Luftën e Dytë Botërore është paraqitur si i parëndësishëm dhe disa herë është veshur me paragjykime të hershme mbi rajonin. Mendojmë se kjo përmbledhje dokumentesh do të kontribuojë për të kuptuarit më mirë të historisë sonë si pjesë e historisë së njerëzimit.

Kronologji

Viti	Muaji	Në botë	Në Europën Juglindore
1939	Prill		7 – Italia pushton Shqipërinë. 12 – Asambleja Kushtetuese Shqiptare shpall <i>Bashkimin Personal</i> me Italinë, dhe Viktor Emanuelin III, mbret të Shqipërisë. Italianët krijojnë një qeveri fashiste kukull, drejtuar nga Shefqet Vërlaci, dhe pak kohë më pas, shërbimi ushtarak dhe ai diplomatik i Shqipërisë përfshihet në atë të Italisë.
	Gusht	23 – Pakti sovjeto-gjerman “Ribentrop-Molotov” përmban një marrëveshje sekrete për pushtimin e Besarabisë rumune nga Bashkimi Sovjetik, në të ardhmen.	
	Shtator	1 – Gjermania pushton Poloninë. 3 – Britania dhe Franca i shpallin luftë Gjermanisë. 17 – Bashkimi Sovjetik pushton Poloninë.	7 – Rumania shpallet asnjëse. 15 – Bullgaria shpallet asnjëse.
	Tetor		19 – Turqia, Franca dhe Britania nënshkruajnë Traktatin e Ankarasë për të ndihmuar njëri-tjetrin, në rast sulmi nga një fuqi europiane në Mesdhe.
1940	Shkurt		15 – Krijimi i qeverisë së re mbretërore, të udhëhequr nga profesor Bogdan Filovi.
	Prill	9 – Gjermania pushton Danimarkën dhe Norvegjinë.	
	Maj	10 – Gjermania pushton Holandën, Belgjikën dhe Luksemburgun; Uinston Çurçilli bëhet kryeministër i Britanisë së Madhe. 12 – Gjermania pushton Francën.	
	Qershor	10 – Italia i shpall luftë Britanisë dhe Francës. 22 – Franca nënshkruan armëpushimin me Forcat e Boshtit	26-27 – Rumania lëshon Besarabinë dhe Bukovinën e Veriut, pas ultimatumit të Bashkimit Sovjetik.

Viti	Muaji	Nëbotë	Në Europën Juglindore
	Gusht		10 – Ligji antisemit në Rumani. 30 – Nën trysninë gjermane dhe italiane, Rumania i dorëzon Transilvaninë e Veriut Hungarisë.
	Shtator	13 – Italia pushton Egjiptin. 27 – Japonia hyn në Aleancën e Boshtit.	4 – Jon Antonesku caktohet Kryetar i Këshillit të Ministrave të Rumanisë. 6 – Karli II i lë fronin djalit të tij, Mikaeli I; <i>de facto</i> , Rumania sundohet nga “Conducator” Jon Antonesku. 7 – Marrëveshja e Krajovës. Rumania i kthen Bullgarisë Dobrukhën e Jugut.
	Tetor		12 – Ushtria gjermane hyn në Rumani si “këshilluese ushtarake”. 28 – Italia pushton Greqinë, duke përdorur si bazë Shqipërinë.
	Nëntor	5 – Rusvelti rizgjidhet president i Shteteve të Bashkuara. 11 – Britanikët mundin flotën italiane në Taranto. 20 – Hungaria bashkohet me Forcat e Boshtit.	Bullgaria nuk pranon të bashkohet me Forcat e Boshtit, të sulmojë Greqinë ose të nënshkruajë një pakt garancie me BRSS-në. 14 – Trupat greke kundërsulmojnë në frontin shqiptar, duke u marrë italianëve, brenda një muaji, të gjitha qytetet kryesore në jug të Shqipërisë. 23 – Rumania bashkohet me Forcat e Boshtit. 25 – Turqia shpall Ligjin e Luftës, në një zonë që mbulon Stambollin, Edernenë, Kirklarelin, Tekirdagun, Çanakalanë dhe Koxhaelin. 30 – Në Stamboll nis errësimi i detyrueshëm.
	Dhjetor	9 – Trupat britanike fillojnë të ligjet përzënë italianët nga Egjipti.	Në parlamentin bullgar votohen profashiste: Ligji për Organizimin e Rinisë Bullgare dhe Ligji antisemit për Mbrojtjen e Kombit. 19 – Materiale ndihme dërgohen nga Turqia për në Greqi, nëpërmjet anijes së mallrave “Kurtulush” [Pavarësia].

Viti	Muaji	Në botë	Në Europën Juglindore
1941	Janar	9 – Britanikët pushtojnë Eritrenë.	20 – Kabineti bullgar voton për nënshkrimin e Paktit Tripalësh. 21-23 – Rebelimi i Gardës së Hekurt (fashiste) në Rumani mposhtet nga gjenerali Antonesku.
	Shkurt		8 – Gjermania dhe Bullgaria nënshkruajnë paktin ushtarak. 17 – Deklarata bullgaro-turke e asnjansisë.
	Mars	11 – SHBA fillojnë të furnizojnë me materiale ushtarake Britaninë dhe aleatët e tjerë. 24 – Romeli fillon mësymjen e parë në Libi.	1 – Bullgaria bashkohet me Forcat e Boshtit; ushtria gjermane hyn në territorin bullgar. 24 – Deklarata turko-ruse: Në rast se Turqia sulmohet nga ndonjë shtet, Rusia Sovjetike do të qëndrojë asnjansë. 25 – Jugosllavia bashkohet me Forcat e Boshtit. 27 – Pas protestave masive, qeveria jugosllave rrëzohet nga një grusht shteti ushtarak.
	Prill	11 – Fillon rrethimi i Tobrukut nga gjermanët. 13 – Bashkimi Sovjetik dhe Japonia nënshkruajnë paktin e mosulmimit për pesë vjet.	Dështon përpjekja për një grusht shteti probritanik nga e majta agrare në Bullgari. 6 - Gjermania pushton Jugosllavinë dhe Greqinë. 10 – Krijohet Shteti i Pavarur Kroat (SHPK), një shtet kukull nën sundimin gjerman/italian 11-15 Ushtria hungareze pushton Baçkacin në Serbinë Veriore (Vojvodinë). 17 – Dorëzohet ushtria jugosllave. 17 – Ushtria italiane pushton Malin e Zi. 19 – Ushtria bullgare hyn në Maqedoni, në Serbinë Juglindore dhe në Trakinë e Egjeut. 23 – Greqia nënshkruan armëpushimin me Gjermaninë. 30 – Ante Paveliçi nxjerr disa dekrete që kanë të bëjnë me racën në Shtetin e Pavarur Kroat.

Viti	Muaji	Nëbotë	Në Europën Juglindore
	Maj	27 – Fundoset <i>Bismarku</i> ; Rusveldi shpall emergjencë kombëtare për shkak të ngjarjeve në Europë dhe Afrikë.	12-13 – Një grup oficerësh dhe ushtarësh të Armatës së Dytë, të udhëhequr nga koloneli Dragoljub Mihailović, filluan të organizojnë lëvizjen guerrile në malin Ravna Gora 17 – Në Tiranë dështon atentanti i të riut revolucionar, Vasil Laçi (1922-1941), ndaj Viktor Emanuelit III. 18 – Paveliçi dhe Musolini nënshkruajnë një marrëveshje në Romë: SHPK i jep Italisë pjesën më të madhe të bregdetit kroat. 21-31 Beteja e Kretës. Qeveria greke dhe mbreti largohen nga vendi dhe vendosen në Kajro; Greqia ndahet në tri zona pushtimi, të kontrolluara nga ushtritë gjermane, italiane dhe bullgare. 31 – Hiqet kryqi i thyer nga Akropolis: veprimi i parë simbolik i rezistencës.
	Qershor	22 – Gjermania, Italia dhe Rumania sulmojnë Bashkimin Sovjetik; Turqia shpallet asnjëse. 26 – Finlanda i shpall luftë Bashkimit Sovjetik.	5 – Në afërsi të qytetit Gako, në Hercegovinë, filloi një lëvizje spontane kundër dhunës së ushtruar nga autoritetet ustashe. 18 – Nënshkruhet <i>Traktati Turko-Gjerman i Miqësisë dhe Mossulimit</i> . 22 – Krijohet njësia e parë partizane jugosllave pranë Sisakut (Kroaci); fillon lëvizja në Kroaci. 24 – Komunistët bullgarë nisin rezistencën e armatosur. 25 – Nga Asambleja Kombëtare Turke, miratohet njëzëri <i>Traktati Turko-Gjerman</i> . 29 – Musolini shpall “Shqipërinë e Madhe”.
	Korrik	12 – Britania dhe Bashkimi Sovjetik nënshkruajnë marrëveshjen që siguron ndihma britanike për sovjetikët. 24 – Japonia pushton Indokinën Franceze. 26 – SHBA ndalojnë tregtinë me Japoninë.	7 – Nis lëvizja partizane në Serbi. 13 – Nis kryengritja malazeze, me pjesëmarrjen e 30 000 luftëtarëve. 13 – Nis lëvizja partizane në Malin e Zi. 21 korrik 1941 – Zgjidhet <i>Komiteti Nacional Çlirimtar</i> në Berane, komiteti i vetëm i zgjedhur në periudhën e kryengritjes nga një asamble e përbërë nga përfaqësues të të gjitha krahinave.
	Shtator	8 – Gjermanët rrethojnë Leningradin. 19 – Gjermanët marrin Kievin.	Krijohet <i>Organizata Popullore e Rinisë Malazeze</i> . 7 – Krijohen tri organizatat kryesore të rezistencës në Greqi: Bashkimi Demokratik Kombëtar Grek (EDES), Çlirimi Kombëtar dhe Shoqëror (EKKA) dhe Fronti Nacional Çlirimtar (EAM); Ustashët hapin kampin e përqendrimit në Jasenovac, rreth 100 km në jug të Zagrebit. Në Rumani fillon dëbimi i më shumë se 100 000 hebrenjve për në Transnistria, mes të cilëve një pjesë e madhe vdiqën për shkak të kushteve të këqija të jetesës.

Viti	Muaji	Në botë	Në Europën Juglindore
	Tetor	17 – Hideki Tojo bëhet kryeministër i Japonisë.	Nga autoritetet pushtuese gjermane bëhen raprezalje në masë ndaj popullsisë civile në Serbi. 11 – Nis lëvizja partizane në Maqedoni.
	Nëntor	18 – Britanikët nisin mësymjen në Libi	Në Serbi fillon lufta civile midis partizanëve dhe çetnikëve. 8 – Themelohet Partia Komuniste Shqiptare 13 – Gjermanët nuk pranojnë kushtet e çetnikëve për të bashkëpunuar kundër partizanëve jugosllavë. Megjithatë, çetnikët vazhdojnë të luftojnë kundër partizanëve dhe shmangin luftën me gjermanët.
	Dhjetor	5 – Ndalet marshimi i gjermanëve drejt Moskës. 7 – Japonia bombardon Përl Harborin [Pearl Harbour]. 8 – Japonia i shpall luftë SHBA-së dhe Britanisë. 11 – Gjermania dhe Italia i shpallin luftë SHBA-së.	12 – Shteti i Pavarur Kroat i shpall luftë SHBA-së dhe Britanisë. 13 – Bullgaria i shpall luftë Britanisë dhe SHBA-së.
1942	Janar	21 – Nis në Libi kundërmësymja nga Korpusi i Afrikës i Romelit.	
	Shkurt	15 – Japonia pushton Singaporin.	EAM-i vendos të krijojë grupe të armatosura guerrile (Ushtria Popullore Nacional Çlirimtare – ELAS). 8 shkurt 1942 – Mbahet <i>Konferenca e Ostrogut</i> , ku marrin pjesë patriotë të të gjitha shtresave.
	Qershor	4-6 Beteja e Miduejt. 21 – Romeli pushton Tobrukun.	16 – Në Tjentishte mbahet konferenca e patriotëve malazezë, ku marrin pjesë edhe priftërinj ortodoksë.
	Korrik		Krijohet krahu i armatosur i EDES-it.
	Gusht	12 – Çurçilli dhe Stalini takohen me përfaqësues të SHBA-së dhe Francës së Lirë për të biseduar mbi Frontin e Dytë. 13 – Gjenerali Montgomery merr drejtimin e forcave britanike në Egjipt 19 – Përfundon me dështim sulmi i aleatëve në Diep.	Deri në fund të verës së vitit 1942, forcat pushtuese gjermane “zgjidhin problemin hebre” në Serbi, duke vrarë pothuajse 90% të popullsisë çifute. 25 – Del numri i parë i <i>Zërit të Popullit</i> , gazetë periodike që përfaqësonte ideologjinë e lëvizjes komuniste në Shqipëri.

Viti	Muaji	Nëbotë	Në Europën Juglindore
	Shtator	22 – Gjermanët arrijnë në qendër të Stalingradit.	Një njësi e posaçme britanike zbarkon në Greqi. 16 – Konferenca e Pezës: krijohet Fronti Antifashist Nacionalçlirimtar Shqiptar.
	Tetor	23 – Trupat e Montgomerit sulmojnë në El Alamein, Egjipt.	Krijohet në Shqipëri organizata politike “Balli Kombëtar”, me një program antikomunist.
	Nëntor	8 – Për herë të parë, Aleatët pushtojnë në shkallë të gjerë Marokun dhe Algjerinë. 13 – Britanikët rimarrin Tobrukun. 19 – Sovjetikët fillojnë kundërmësymjen në Stalingrad.	12 – Hyn në fuqi <i>Taksa për kapitalin turk</i> . 25 – Nga forcat britanike dhe ato guerrile të EAM-it dhe EDES-it, hidhet në erë ura hekurudhore e Gorgopotamos (Greqi). 26 – Në Bihaç (Bosnjë dhe Hercegovinë), partizanët krijojnë organin e tyre më të lartë politik – AVNOJ-in (Këshillin Antifashist për Çlirimin e Popujve të Jugosllavisë).
1943	Janar	31 – Gjenerali Paulus dorëzon Armatën VI Gjermane në Stalingrad.	Janar-shkurt 1943 – Njësitë e çetnikëve, të drejtuara nga Pavle Gjurishiçi, kryejnë spastrim etnik në popullsinë myslimane të Sanxhakut. Rreth 9 000 myslimanë u vranë gjatë kësaj fushate spastrimi.
	Mars	5 – Fillon bombardimi i Ruhrit nga ana e Aleatëve.	5 – Në Athinë, një grevë e përgjithshme ndalon marrjen ushtarë të punëtorëve grekë. Mars-maj – shoqëria bullgare kundërshton me sukses “Zgjidhjen përfundimtare” dhe internimin e hebrenjve bullgarë. Mars-qershor – internohen rreth 50 000 hebrenj nga Selaniku në Aushvic.
	Qershor	13 – Forcat e Boshtit thyhen në Tunizi; përfundon fushata në Afrikë.	14 – Në Otoçak, partizanët krijojnë organin më të lartë politik për Kroacinë – ZAVNOH-in (Këshillin Antifashist për Çlirimin e Popullit të Kroacisë).
	Korrik	5-17 – Beteja e madhe me tanke në Kursk, në Frontin Lindor: fitore e sovjetikëve. 9 – Aleatët zbarkojnë në Sicili. 25 – Musolini rrëzohet nga pushteti dhe arrestohet. Ai pasohet nga Pietro Badoglio.	10 – Krijohet Ushtria Nacionalçlirimtare Shqiptare.
	Gusht		2 – Nënshkruhet “Marrëveshja e Mukjes”, midis Ushtrisë Nacionalçlirimtare Shqiptare dhe Ballit Kombëtar. Vetëm pak ditë më pas, ajo hidhet poshtë nga Komiteti Qendror i Partisë Komuniste Shqiptare (PKSH) dhe Këshilli Nacional Çlirimtar. 28 – Mbreti Boris III i Bullgarisë vdes në Sofje; Simeoni II shpallet mbret.

Viti	Muaji	Nëbotë	Në Europën Juglindore
	Shtator	3 – Aleatët zbarkojnë në Italinë Kontinentale nëpërmjet Ngushticës së Mesinës. 8 – Italia u dorëzohet Aleatëve. 12 – Musolini lirohet nga forcat esese (SS) dhe dërgohet në Gjermani.	8 – Njësitë partizane marrin përkohësisht Splitin dhe një depo të madhe furnizimesh italiane që gjendej atje. 9 – Zgjidhen regjentët në Bullgari: princi Kiril, profesori Filov dhe gjenerali Mihov. 9 – 10 tetor – Partizanët jugosllavë çarmatosin dhjetë divizione italiane; dy prej tyre bashkohen me partizanët. 17 – Misioni ushtarak anglo-amerikan mbërrin në territoret e çliruara në Bosnjë-Hercegovinën Perëndimore 20 – ZAVNOH-i shpall ribashkimin me Kroacinë dhe Jugosllavinë të territoreve të pushtuara nga Italia.
	Tetor	13 – Italia i shpall luftë Gjermanisë.	
	Nëntor	7 – Çlirohet Kievi; Fillon të bjerë mbrojtja gjermane në Dniepër. 28 – 1 Dhjetor – Çurçilli, Rusveldi dhe Stalini takohen në Teheran për të planifikuar pushtimin e Francës. Partizanët jugosllavë njihen si Aleatë.	15 – Themelohet në Kolashin, <i>Këshilli Antifashist Nacional Çlirimtar (ZAVNO)</i> për Malin e Zi dhe Bokën. 20 – Mbështetësit e mbretit Zogu I, të kryesuar nga Abaz Kupi, krijojnë Partinë e Legalitetit, e cila synonte të rivendoste në Shqipëri, pas Luftës, monarkinë e Zogut. 25-26 – Partizanët themelojnë ZAVNOBiH si institucionin politik drejtues të Bosnjë dhe Hercegovinës 29 – Në Jajcë (Bosnjë dhe Hercegovinë), AVNOJ-i krijon qeverinë partizane (NKOJ-in – Komitetin Kombëtar për Çlirimin e Jugosllavisë).
	Dhjetor	24 – Ajzenhaueri caktohet të drejtojë pushtimin e Europës.	7 – Rusveldi, Çurçilli dhe Inonuja takohen në Kajro.
1944	Janar	27 – Sovjetikët thyejnë gjermanët në Leningrad.	Në Bullgari krijohet një xhandarmëri për të luftuar rezistencën e armatosur. 8 – Në letrën e tij për presidentin e NKOJ-it (Qeverisë Partizane Jugosllave), Çurçilli deklaroi se Britania do të ndalojë ndihmat për çetnikët. Që nga kjo kohë, të gjitha ndihmat iu dhanë partizanëve.
	Mars	15 – Japonia pushton Indinë.	10 – EAM-i ngre Komitetin Politik për Çlirim Kombëtar (PEEA), një administratë e dytë greke, paralele me qeverinë zyrtare në Kajro.

Viti	Muaji	Në botë	Në Europën Juglindore
	Maj	9 – Sovjetikët rimarrin Sevastopolin. 18 – Gjermanët tërhiqen nga Monte-Kasinoja.	Një takim në Liban i hap rrugën marrëveshjes për krijimin e një qeverie greke koalicioni, me G. Papandreun si kryeministër. Më shumë se 100 000 hebrenj nga Transilvania e Veriut (nën administrimin hungarez) internohen në kampet gjermane të shfarosjes në masë. 24 – Në Kongresin e Përmetit, komunistët shqiptarë zgjedhin Këshillin Antifashist Nacionalçlirimtar si organin më të lartë legjislativ, dhe krijojnë një komitet, me funksionet e një qeverie të përkohshme.
	Qershor	6 – Dita-D, Aleatët zbarkojnë në Normandi.	1 – Krijohet qeveria e re mbretërore në Bullgari, e drejtuar nga Ivan Bagrianovi.
	Korrik	20 – Dështon atentati ndaj Hitlerit. 25 – Aleatët nisin depërtimin nga Normandia	13 – <i>Asambleja Antifashiste Nacional Çlirimtare Malazeze (CASNO)</i> vendoset në Kolashin dhe merr një vendim të rëndësishë historike – rishpall shtetin malazes, megjithëse brenda Federatës Jugosllave.
	Gusht	15 – Aleatët zbarkojnë në Francën Jugore. 25 – Çlirimi i Parisit.	2 – Turqia vendos të shkëpusë marrëdhëniet me Gjermaninë. Mblidhet Asambleja e parë e ASNOM (Asambleja antifashiste për çlirimin e popullit maqedonas) e cila u shpall institucioni më i lartë legjislativ dhe ekzekutiv popullor i shtetit maqedonas. 12 – Çurçilli dhe Titoja takohen në Napoli. 23 – Grushti i shtetit në Rumani: mbreti Mikael, i mbështetur nga një koalicion i partive më të mëdha dhe nga komunistët, arreston Antoneskun dhe qeverinë e tij; Rumania u dorëzohet sovjetikëve. 26 – Kryeministri bullgar Bagrianov e shpall vendin asnjans dhe bën në Ankara përpjekjet e para për të negociuar me SHBA-në dhe Britaninë e Madhe, si dhe dërgon një delegacion në Kajro. 29 – Mbreti jugosllav Peter II mohon Drazha Mihailoviçin dhe njeh Titon si udhëheqës të rezistencës në Jugosllavi. 30 – Paveliçi parandalon një grusht shteti në Shtetin e Pavarur Kroat dhe vazhdon të qëndrojë besnik ndaj Forcave të Boshtit.

Viti	Muaji	Në botë	Në Europën Juglindore
	Shtator	<p>3 – Çlirohet Brukseli.</p> <p>19 – Nënshkruhet armëpushimi midis Finlandës dhe Aleatëve.</p> <p>25 – Aleatët çajnë nëpër Vijën Gotike, në Itali.</p>	<p>Nga partizanët dhe njësitë e Ushtrisë së Kuqe nisin luftimet për çlirimin e Serbisë.</p> <p>2 – Nga regjentët bullgarë zgjidhet një qeveri e përbërë nga parti politike proruse, e drejtuar nga Konstantin Muravievi (qeveria e parë e krijuar nga partitë politike që nga maji i vitit 1934).</p> <p>3 – Nga koalicioni kombëtar nën drejtimin e G. Papandreut, në Greqi krijohet një qeveri e re.</p> <p>5 – Bashkimi Sovjetik i shpall luftë Bullgarisë.</p> <p>8 – Ushtria e Kuqe hyn në Bullgari; Nënshkruhet armëpushimi midis Bashkimit Sovjetik dhe Bullgarisë; Bullgaria i shpall luftë Gjermanisë.</p> <p>9 – Në Bullgari, komunistët marrin pushtetin; krijohet Qeveria e Frontit të Atdheut, e drejtuar nga Kimon Gjeorgjevi (udhëheqësi i partisë Zveno), e mbizotëruar nga komunistët.</p> <p>12 – Rumania nënshkruan armëpushimin me Aleatët: njeh administrimin e Besarabisë dhe Bukovinës Veriore nga sovjetikët dhe autoritetin më të lartë të një Komiteti Kontrolli Aleat, i cili mbizotërohet nga sovjetikët.</p>
	Tetor	<p>2 – Gjermanët shtypin revoltën në Varshavë, ndërkohë që ushtritë sovjetike pushojnë dhe përgatiten pak milje larg; Aleatët çajnë Murin Perëndimor dhe hyjnë në Gjermani.</p> <p>9 – “Marrëveshja e përqindjeve” midis Çurçillit dhe Stalinit në Moskë.</p> <p>23 – Aleatët njohin De Golin si drejtues të Qeverisë së Përkohshme Franceze.</p>	<p>5 – Britanikët zbarkojnë në Greqi.</p> <p>8 – Bullgaria fillon veprimet ushtarake kundër Gjermanisë.</p> <p>12 – Ushtria gjermane largohet nga Athina.</p> <p>14 – Britanikët hyjnë në Athinë.</p> <p>18 – Qeveria greke hyn në Athinë.</p> <p>20 – Beogradi çlirohet nga Ushtria e Kuqe Sovjetike dhe nga partizanët jugosllavë.</p> <p>23 – Këshilli Antifashist Nacionalçlirimtar kthehet në Qeverinë e Përkohshme Demokratike të Shqipërisë, me kryeministër Enver Hoxhën.</p> <p>25 – Ushtria hungareze detyrohet prej forcave rumune dhe atyre të Ushtrisë së Kuqe të largohet nga territori i Transilvanisë.</p> <p>28 – Armëpushim midis forcave të Koalicionit Antifashist dhe Bullgarisë.</p>
	Nëntor	<p>7 – Për herë të katërt, Rusvelti fiton zgjedhjet për president të SHBA-së.</p>	<p>13 – Partizanët çlirojnë Shkupin.</p> <p>29 – Partizanët çlirojnë Shqipërinë prej gjermanëve.</p>

Viti	Muaji	Në botë	Në Europën Juglindore
	Dhjetor	15 – Zbarkimet e SHBA-së në Mindoro, Filipine.	3 – EAM-i organizon një demonstratë në Athinë, që përfundon me gjakderdhje; fillojnë luftimet midis EAM-ELAS-it nga njëra anë, dhe forcave të qeverisë, të mbështetura nga britanikët, nga ana tjetër.
1945	Janar	17 – Varshava pushtohet nga sovjetikët. 19 – Gjermania tërhiqet plotësisht nga Fronti Lindor. 20 – Hungaria nënshkruan armëpushimin me Aleatët.	Rreth 70 000 veta me etni gjermane internohen nga Rumania për në BRSS. 3 – Me çlirimin e Bijello Poljes, i gjithë territori i Malit të Zi shpallet i çliruar.
	Shkurt	4-11 – Çurçilli, Rusvelti dhe Stalini takohen në Jaltë. 8 – Aleatët fillojnë mësymjen e përgjithshme përtë arritur në lumin Rin. 13-14 – Bombardimet e Aleatëve shkatërrojnë Dresdenin. 19 – Zbarkimi i SHBA-së në Iwo Zhima.	Në Greqi nënshkruhet Marrëveshja e Varkizës, për mbajtjen e zgjedhjeve të përgjithshme dhe një plebishiti në lidhje me monarkinë, si dhe shpërbërjen e organizatave guerrile dhe dorëzimin e ushtrive të ELAS. 23 – Turqia i shpall luftë Gjermanisë dhe Japonisë.
	Mars	3 – Finlanda i shpall luftë Gjermanisë. 9 – SHBA bombardojnë Tokion. 22 – Patoni kapërcen Rinin në Openhaim. 23 – Montgomeri kapërcen Rinin në veri të Ruhrit.	6 – Në Rumania, sovjetikët imponojnë krijimin e një qeverie koalicioni, të drejtuar nga Petru Groza, por të kontrolluar nga komunistët. 7 – Krijohet Qeveria e Përkohshme Demokratike Federative e Jugosllavisë, me kryeministër J. B. Titon dhe me mbizotërimin e partizanëve në raport me anëtarët e qeverisë në mërgim (23:5).
	Prill	12 – Vdes Rusvelti, Herri Trumani bëhet president. 23 – Sovjetikët hyjnë në Berlin. 25 – Forcat e SHBA-së dhe ato sovjetike takohen në Lumin Elbë; fillon Konferenca e Kombeve të Bashkuara në San Francisko. 28 – Musolini ekzekutohet nga partizanët italianë. 30 – Hitleri vret veten në Berlin.	6 – Çlirohet Sarajeva. 14 – Krijohet Qeveria Federative e Kroacisë, e mbizotëruar nga komunistët. 28 – SHBA njohin Qeverinë e Përkohshme Jugosllave të J. B. Titos.
	Maj	1 – Berlini u dorëzohet forcave sovjetike. 7 – Gjermania shpall zyrtarisht kapitullimin.	2 – Ushtria partizane jugosllave hyn në Trieste, duke e ndarë atë në mënyrë të tensionuar midis Italisë dhe Jugosllavisë (në zona që më vonë u emërtuan Zona A dhe B). 6 – Paveliçi dhe qeveria e tij, bashkë me një numër të madh ushtarësh dhe civilësh largohen nga Zagrebi drejt Austrisë. 8 – Partizanët çlirojnë Zagrebin. 15 – Në Bleiburg partizanët jugosllavë vrasin një numër robërish lufte (ustashë dhe disa çetnikë e <i>domobranci</i> slovenë) dhe civilësh. Pjesa tjetër u mor përgjatë "Rrugës së Kryqit" nga e cila pjesa më e madhe nuk shpëtoi gjallë.

Viti	Muaji	Në botë	Në Europën Juglindore
	Qershor	5 – Aleatët e ndajnë Gjermaninë në katër zona pushtimi. 26 – Nga përfaqësues të 50 vendeve, nënshkruhet Karta e Kombeve të Bashkuara; krijohen Kombet e Bashkuara.	10 – AVNOJ-i kthehet në Asamblenë e Përkohshme Popullore të Jugosllavisë.
	Korrik	17 – 2 Gusht – Çurçilli, Stalini dhe Trumani takohen në Potsdam, për të planifikuar paqen në Europë dhe sulmin përfundimtar kundër Japonisë.	
	Gusht	6 – Hidhet në Hiroshima bomba atomike. 9 – Hidhet në Nagasaki bomba atomike. 14 – Japonia dorëzohet.	

